

ЗАВДАННЯ № 4

ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО

НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ

«ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ»

1. Прочитати і законспектувати в зошиті лекції (Тема № 4 і Тема № 5) і надіслати фото на електронну пошту Гавелі О.М.
2. Пройти тест Азенка «Темперамент» (Див. Тема № 4). Визначити тип власного темпераменту.
3. Опрацювати питання до семінарських занять № 6 і №7. Відповіді надіслати в електронній формі.

Тема 4. ТЕМПЕРАМЕНТ

Історія уявлень про темперамент

Темпераментом називається індивідуально своєрідна, природно обумовлена сукупність динамічних проявів психіки.

Темперамент – це спосіб емоційної реактивності й динаміки діяльності людини. Психологічній науці відомо чотири типи темпераментів:

- сангвінік,
- флегматик,
- холерик,
- меланхолік.

Історію уявлень про темперамент представлено у працях:

- Галена,
- Гіппократа,
- І.Канта, П.Ф.Лесгафта,
- Е.Кречмера,
- У.Шелдона та інших вчених.

Відомий лікар античного світу *Гіппократ* народився на грецькому острові Кос 460 р. до н.е. Члени його родини від покоління до покоління займалися лікарським мистецтвом. Ще в юнацькі роки Гіппократ користувався славою чудового лікаря. У

двадцять років його було посвячено в жерці. Це було тоді обов'язковим для лікаря, який засвоїв школу Єгипетського лікарювання.

Повернувшись на батьківщину після навчання в Єгипті, Гіппократ заснував вітчизняну медичну школу. Він наполягав на ґрунтовному обстеженні пацієнта. На його погляд, гарний лікар повинен був вміти визначати стан пацієнта через діагностику його зовнішнього вигляду. Наприклад, загострений ніс, запалі щоки, губи, що зліпилися, землистий колір обличчя були свідченням того, що людина скоро помре. І на сьогоднішній день така картина визначається як "Гіппо-кратове обличчя".

Гіппократ приділяв значної уваги астрології, вважаючи, що перш ніж лікувати хворого, слід ознайомитися з його гороскопом. Відомий грек указував на зв'язок між зодіакальним положенням Луни та тривалістю хвороби. Луна, що притягує до себе воду, так само активно може впливати і на стан та самопочуття людини. Людське життя, на думку Гіппократа, є залежним від взаємодії чотирьох стихій: землі, води, вогню та повітря. Вони відповідають чотирьом станам: сухому, вологому, теплому та холодному. Відповідно, чотири рідини взаємодіють в організмі людини: кров (тепло + вологість), жовта жовч (тепло + сухість), чорна жовч (холод + сухість) та слиз (холод + вологість). Якщо ці складові перебувають у певному кількісному співвідношенні – людина здорова. порушення їхнього балансу призводить до порушення психічної діяльності. На основі цих елементів Гіппократ виділив чотири типи темпераменту людини: сангвінічний, холеричний, флегматичний та меланхолічний

Поняття *темперамент* походить від лат. *temperamentum*, що означає *відповідне поєднання частин*.

Згідно з класифікацією Гіппократа, людину *сангвінічного* темпераменту можна охарактеризувати як живу, рухливу, яка швидко реагує на оточуючі події та порівняно легко переносить невдачі та неприємності.

Людина *холеричного* темпераменту – швидка, імпульсивна може пристрасно віддаватися справі, неврівноважена, схильна до бурхливих емоційних спалахів та різких змін настроїв.

Флегматик – це спокійна людина, яку нічим не пройняти, із стійкими прагненнями і більш чи менш постійними настроями, із слабким зовнішнім виявленням душевних станів.

Меланхолік – людина легко вразлива, схильна до глибоких переживань при незначних невдачах. Відрізняється загальною слабкістю нервової системи.

Дослідження І.П. Павлова про чотири основні типи нервової системи

За допомогою методу умовних рефлексів *І.П. Павловим* було закладено фундамент вивчення функцій головного мозку як органу пристосування людини до оточуючого середовища. Вченим було встановлено наявність основних мозкових процесів, що забезпечують адаптацію тварин у природі. У книзі І.П. Павлова “Лекции о работе больших полушарий” описано протікання основних процесів у головному мозку – **збудження та гальмування**. Ученим було визначено, як вони іррадіюють, концентруються, вступають у взаємодію. Характеризується значення їхньої сили, взаємної відповідності, рухливості. Визначається, які саме нервово-фізіологічні процеси лежать в основі стану бадьорості, сну, гіпнотичних станів.

Саме цей метод умовних рефлексів І.П.Павлов застосував і для побудови вчення про “вищу нервову діяльність”, де вже використовує його як синонім “психічної діяльності”.

І.П. Павловим було визначено зв’язок між типом вищої нервової діяльності й темпераментом. На думку вченого, це виявляється через:

а) властивості вищої нервової діяльності:

- сила збудження й гальмування,
- її рухливість,
- її урівноваженість.

б) типи вищої нервової діяльності (за І.П.Павловим):

- сильний, урівноважений, живий,
- сильний, урівноважений, повільний,
- сильний, неурівноважений, нестримний,
- слабкий.

У процесі вивчення вищої нервової діяльності чітко виступали індивідуальні відмінності, що виявляються у якості умовно-рефлекторної діяльності. І хоч основні принципи виникнення різноманітних умовних рефлексів залишалися однаковими для усіх тварин, такі деталі, як швидкість навчання, міцність, сила, у різних

тварин були досить відмінними. Особливо важливого значення набуває розподіл здібностей за можливістю утворення **позитивних та негативних** умовних рефлексів.

Негативний умовний рефлекс – це певна реакція на представлений подразник, за умов затримки (гальмування рефлексу), що досягається спеціальними прийомами. Аналіз усіх цих індивідуальних відмінностей показав, що в основі їх лежать уроджені, конституційні відмінності мозкових процесів – збудження та гальмування. Ці відмінності стосуються сили того чи іншого процесу, урівноваженості між собою, тобто співвідношення за ступенем сили. І, нарешті, здібності до швидкого чи повільного переключення з одного процесу на інший. У залежності від цих конституційних нервових відмінностей одні тварини швидко набувають умовні рефлекси, інші – повільно. Одні легко переносять сильні подразники, відповідаючи на них позитивною реакцією, інші відповідають на них гальмуванням. Одні тварини швидко змінюють свої реакції за умов зміни звичних умов досвіду, інші – повільно, чи взагалі до цього нездібні.

На основі цих особливостей І.П.Павловим було встановлено **чотири типи нервової системи**. Вони співпадають з типами темпераменту, що було встановлено Гіппократом.

Він описав чотири класичних типи, виходячи з основних властивостей центральної нервової системи: 1) сангвінік (сильний, урівноважений, живий), 2) холерик (сильний, неурівноважений, нестримний), 3) флегматик (сильний, урівноважений, повільний), 4) меланхолік (слабкий, неурівноважений, інертний).

Приналежність тварини до того чи іншого типу різко відбивається на характері його вищої нервової діяльності і значною мірою визначає так звану обдарованість. Приміром, тварина “холеричного” типу у дослідах на розрізнення (аналіз) буде здаватися менш обдарованою. Вона буде робити більше помилок, ніж тварина “сангвінічного” чи “флегматичного” типу. Це пояснюється тим, що більший чи менший ступінь тонкощів розрізнення більшою мірою залежить від процесу гальмування. Особливо виявляються ці типологічні особливості, коли тваринам пропонують такі задачі, що стоять на грані їхніх нервово-фізіологічних можливостей.

Справа у тому, що енергетичні можливості нервових клітин не безмежні: для кожної нервової системи існує обмеження

можливостей нервового перевантаження. Цей закон співвідношення сили подразника й сили реакції стосується також і нервових клітин мозку. Нервова клітина може виносити сильне подразнення до певної межі. Коли подразнення перевищує цю межу, настає перевантаження нервових клітин, так званий зрив у роботі центральної нервової системи.

Улюбленим експериментальним прикладом для викликання “зриву” та неврозу є так звана помилка гальмівного та збудливого процесів. Ви відтворюєте звук, на який було раніше вироблено позитивну реакцію, і відразу звук, що повинен викликати негативну реакцію. Не кожна нервова система пристосована до такого раптового переключення.

Швидкий розвиток неврозів значним чином визначається і типом тварини. Найшвидше може захворіти слабкий, ніж урівноважений тип. Найбільш стійким є сильний урівноважений, особливо “флегматичний”.

Озброївшись даними, отриманими з фізіології та патології вищої нервової діяльності тварин, Павлов вирішив піти шляхом, яким пішов Сеченов – застосувати ці дані до людини. У віці 80 років Павлов знайшов у собі сили зайнятися питаннями неврології та психіатрії.

За даними досліджень лабораторії Павлова, розглянуті типи вищої нервової діяльності є загальними як для людини, так і для тварин. Крім цього Павлов виділяв чисто людські типи. Наявність у людини двох сигнальних систем дійсності, що спільно здійснюють її психічну діяльність, ускладнило типологію людей. Тут відображуються індивідуальні відмінності ступеня участі словесних та конкретних сигналів у складній аналітико-синтетичній діяльності людського мозку. За співвідношенням діяльності першої та другої сигнальних систем зустрічаються різні типи людей. Крайні випадки таких типологічних співвідношень Павлов називав *мислительним та художнім*.

Типологія темпераменту. Історія уявлень за Іммануїлом Кантом

Іммануїл Кант узагальнив існуючі уявлення про темперамент і здійснив аналіз найбільш популярних. З фізіологічної точки зору, – на думку Канта, – коли мова йде про темперамент, мають на увазі

фізичну конституцію (слабку чи сильну тілобудову) та **комплекцію** (рідина, за допомогою життєвої сили закономірно рухлива у тілі, до чого відноситься тепло й холод).

Але з точки зору **психологічної**, тобто як темперамент душі (здібності, почуття та бажання), ці вирази стосуються властивостей крові. Вони визначені за аналогією з грою почуттів та бажань, які обумовлені провідними тілесними причинами (із яких кров є найголовнішою).

Тоді виявляється, що темпераменти, які ми приписуємо лише душі, все ж можуть приховано мати у якості спонукаючої причини і тілесне в людині. По-перше, вони припускають головний поділ їх на **темпераменти почуття** та **темпераменти діяльності**. По-друге, кожний з них може бути пов'язаний із збудженням **життєвої сили** (*intensio*) та її послабленням (*remissio*). Так можна встановити лише чотири простих темпераменти (як чотири силогістичні фігури через *medius terminis*): **сангвінічний, холеричний, флегматичний та меланхолічний**. Тоді можуть бути збереженими древні форми (поділ) та може виникнути більш зручне тлумачення, що відповідає духу цього вчення про темперамент.

Вираз **властивості крові** вже не слугує тут для того, щоб указати причину станів людини, на яку мають вплив чуттєві впливи. Байдуже, чи буде це за патологією рідин, чи за патологією нервів. Воно слугує лише для того, щоб класифікувати їх згідно з тим впливом (на людину), що спостерігається. Тут не потрібно заздалегідь знати, яке хімічне змішання крові виправдовує назву чи властивість того чи іншого темпераменту. Мається на увазі лише те, які почуття та схильності порівнюються у вивченні людини, указати для нього відповідну рубрику особливого класу.

Головним поділом учення про темперамент може бути, відповідно, наступним: на **темпераменти почуття** та **темпераменти діяльності**. Вони, у свою чергу, поділяються на два види, що разом дає чотири темпераменти. До темпераментів почуттів відносяться: сангвінічний та його протилежність – меланхолічний. Перший має ту особливість, що на відчуття чинить швидкий та сильний вплив. Однак відчуття виникають не глибокі (не бувають тривалими). У другому темпераменті відчуття буває менш яскравим, однак пускає глибоке коріння. У цьому слід убачати відмінність темпераментів почуття, а не у схильності до веселощів

чи смутку. Насправді, легковажність сангвініка налаштовує до веселощів, а глибина роздумів над відчуттями забирає від веселої удачі її швидкоплинність, хоч це не призводить до смутку. Кожна така зміна, що підвладна нам, взагалі оживлює та підкріплює нашу душу. Ті ж, що приймають легко все, що трапляється, якщо не розумніші, то, безперечно, щасливіші від тих, хто приділяє великого значення відчуттям, що гальмують їхню життєву силу.

Запитання для роздумів

Чи Вважаєте Ви, що вчення про темпераменти віджило свій вік?

Опитувальник (Тест Айзенка)

Мета: Діагностика екстраверсії та нейротизму, типу темпераменту.

Опис: Методика вміщує 3 шкали: екстраверсії-інтроверсії, нейротизму та специфічну шкалу, що призначена для оцінки щирості досліджуваного, його ставлення до опитування. Айзенко розглядав структуру особистості як таку, що складається з трьох факторів.

1. Екстраверсія-інтроверсія. Характеризуючи типового екстраверта, автор визначає його комунікативність, спрямованість зовні, широке коло знайомств, необхідність у контактах. Екстраверт діє під впливом моменту, імпульсивний, вибуховий. Перевагу віддає руху й дії, має тенденцію до агресивності. Почуття та емоції не мають суворого контролю, схильний до ризикованих учинків.

Типовий інтроверт – це повна протилежність типовому екстраверту. Він спокійний, невпевнений, схильний до самоаналізу, інтровертивний. Інтроверт – стриманий, відчужений від інших, за виключенням найбільш близьких йому людей. Планує й обмірковує свої дії заздалегідь, не довіряє несподіваним спонуканням, серйозно ставиться до прийняття рішень, у всьому любить порядок. Його нелегко вивести із себе, він контролює свої почуття, оптиміст, високо цінує моральні норми.

2. Нейротизм – емоційна стійкість. Нейротизм характеризує емоційну врівноваженість чи неврівноваженість (емоціональну стабільність чи нестабільність). За деякими даними нейротизм пов'язаний з показниками лабільності нервової системи. Емоційна врівноваженість – риса, що обумовлює збереження

організованої пове-дінки, ситуативної цілеспрямованості у звичних чи стресових ситуаціях. Для врівноваженої людини характерною ознакою є зрілість, відмінна адаптація, відсутність великого напруження, а також виявлений інтерес до лідерства.

Виражений нейротизм виявляється в надмірній знервованості, поганій адаптації, схильності до швидкої зміни настрою (лабільності), почутті неспокою, провини й стурбованості, депресивних реакціях, розсіяності уваги, неврівноваженості в стресових ситуаціях. Нейротизму властиві імпульсивність, нерівність в контактах з людьми, зміна інтересів, невпевненість у собі, виразна чуттєвість. Невротична особистість характеризується неадекватно сильними реакціями стосовно стимулів, що їх викликають. У осіб із високими (за шкалою нейротизму) показниками у несприятливих стресових ситуаціях може розвинутися невроз.

3. Психотизм. Ця шкала свідчить про схильність людини до асоціальної поведінки, вичурності, неадекватності емоційних реакцій, високу конфліктність, неконтактність, егоцентризм, егоїзм, байдужість до інших. Відповідно до Айзенка, високі показники з екстраверсії та нейротизму відповідають діапазону істерії, а високі показники з інтроверсії та нейротизму – стану неспокою та реактивної депресії. Нейротизм і психотизм у випадку яскравої визначеності цих показників розуміються у якості “схильності” до відповідних видів патології.

Айзенк використовує дані з фізіології вищої нервової діяльності. Він висуває гіпотезу про те, що сильний і слабкий типи (за І.П.Павловим) дуже близькі до інтровертованого чи екстравертованого (за К. Юнгом). Природа інтро- та екстраверсії розглядається через вроджені властивості центральної нервової системи, яка забезпечує урівноваженість процесів збудження й гальмування.

До “Опитувальника ЕРІ” не включено шкалу психотизму.

Айзенк розробив два варіанти даного “Опитувальника ЕРІ” (А і В), що дозволяє, наприклад, проводити повторне дослідження після тих чи інших експериментальних процедур, виключивши можливість запам’ятовування відповідей, що подано раніше. Окрім цього опитувальника, Айзенком розроблено ще низку методик для діагностики індивідуально-психологічних властивостей особистості: “Опитувальник МРІ”, що включає 70

питань, “Опитувальник ЕРО”, що складається із 101 питання і “Опитувальник підлітковий”, мета якого полягає у виявленні темпераменту.

Особливостями цих методик є можливість включення питань, що утворюють так звану “шкалу брехні”, що визначаються в “Опитувальнику ЕРІ” 12 питаннями, які включено до тесту.

Інструкція:

Вам пропонується відповісти на 57 запитань, які спрямовано на виявлення Вашого звичайного способу поведінки. Уважно прочитайте кожне з них. Якщо Ви згодні зі ствердженням, залишіть праворуч відповідь “так”, якщо не згодні, напишіть “ні”. Спробуйте уявити типові ситуації і дайте найбільш “природну” відповідь, яка першою спаде Вам на думку. Відповідайте швидко. Пам’ятайте, що “хороших” чи “поганих” відповідей немає.

Текст опитувальника ЕРІ (варіант В):

N з/п	ЗАПИТАННЯ	Так	Ні
1	2	3	4

1. Чи любите Ви пошвавлення та суєту навколо Вас?
2. Чи часто у Вас буває неспокійне відчуття, що Вам чогось хочеться, а Ви не знаєте, чого саме?
3. Ви з тих людей, які не лізуть за словом до кишені?
4. Чи відчуваєте Ви себе інколи то щасливим, то сумним без будь-якої причини?
5. Чи залишаєтеся Ви зазвичай у тіні на вечірках або в компанії?
6. Чи завжди у дитинстві Ви робили негайно все, що Вам веліли?
7. Чи буває так, що Ви дуєтесь на кого-небудь?
8. Чи віддаєте Ви перевагу мовчазному завершенню сварки?
9. Чи розумна Ви людина?
10. Чи любите Ви бувати серед людей?
11. Чи часто Ви втрачали сон через Ваш неспокій?
12. Чи вірите Ви у будь-які прикмети?
13. Чи могли б Ви назвати себе безпечною людиною?
14. Чи часто Ви наважуєтеся на будь-що занадто пізно?

15. Чи любите ви працювати наодинці?
16. Чи часто Ви почуваете себе байдужим і втомленим без вагомої на те причини?
17. Чи жвава Ви людина?
18. Чи смієтеся Ви інколи з нескромних жартів?
19. Чи часто Вам щось дуже набридає?
20. Чи почуваетесь Ви ніяково у новому і нарядному вбранні?
21. Чи часто Ваші думки відволікаються, коли Ви хочете зосередитися?
22. Чи можете Ви швидко перекласти свої думи на слова?
23. Чи часто Ви буваєте розгубленими?
24. Чи вільні Ви від усіляких забобонів?
25. Чи любите Ви каверзні жарти?
26. Чи часто Ви думаєте про Ваше минуле?
27. Чи дуже Ви любите смачну їжу?
28. Коли Ви чим-небудь роздратовані, чи відчуваєте потребу виговоритися комусь іншому?
29. Коли постане серйозна потреба в грошах, то Ви скоріше щось продасте з речей, ніж позичите?
30. Чи нахваляєтеся Ви інколи?
31. Чи сентиментальні Ви інколи?
32. Ви б скоріше залишилися вдома, ніж пішли б на вечірку?
33. Чи буваєте Ви інколи настільки збуджені, що не можете всидіти на місці?
34. Чи любите Ви планувати детально та заздалегідь?
35. Чи паморочиться у Вас голова?
36. Чи завжди Ви відповідаєте на листи відразу?
37. Чи робите Ви краще, обмірковуючи на самоті, ніж обговорюючи колегіально?
38. Чи буває Вам важко дихати без попереднього навантаження?
39. Чи безпечна Ви людина і Вас не хвилює, щоб усе було „як треба”?
40. Чи підводять Вас нерви?
41. Вам більше подобається планувати, ніж робити?
42. Чи відкладаєте Ви інколи на завтра те, що можна зробити сьогодні?
43. Чи нервуєтеся Ви, коли знаходитеся у ліфті чи в тунелі?
44. Чи робите Ви перші кроки назустріч, коли з ким-небудь

знайомитесь?

45. Чи бувають у Вас сильні головні болі?
46. Чи вважаєте Ви зазвичай, що все налагодиться саме по собі?
47. Чи важко Вам заснути вночі?
48. Чи говорили Ви інколи неправду?
49. Чи говорили Ви інколи перше, що прийде в голову?
50. Чи довго Ви переживаєте після конфузу?
51. Чи замкнуті Ви зазвичай з усіма, крім близьких друзів?
52. Чи часто з Вами трапляються неприємності через те, що Ви вчиняєте необдуманно?
53. Чи любите Ви жартувати і розказувати цікаві історії Вашим друзям?
54. Чи більше Ви любите вигравати, ніж програвати?
55. Чи сором'язливі Ви у присутності старших?
56. Чи вважаєте Ви себе авантюристом?
57. Чи часто у Вас “ссе під ложечкою” перед важливою справою?

Обробка результатів та їхня інтерпретація

За відповідь, що збігається з ключем, дається один бал, за відповідь, що не відповідає ключеві – нуль балів. Отримані бали підсумовуються. На початку обробки даних слід звернути увагу на те, що деякі люди можуть мати тенденцію давати лише “гарні” відповіді. Тому підрахунок балів варто починати зі “шкали неправди”, бо показник за цією шкалою рівний 4-5 балам і є критичним. У такому випадку результати опитувальника за іншими шкалами розглядати не слід.

КЛЮЧ

Шкала екстраверсії – інтроверсії

Відповіді “Так”: 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56.

Відповіді “Ні”: 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Високі оцінки за шкалою відповідають екстравертованому, низькі – інтровертованому типу.

Шкала нейротизму

Відповіді “Так”: 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Високі оцінки за шкалою відповідають високому рівню нестабільності.

Шкала неправди

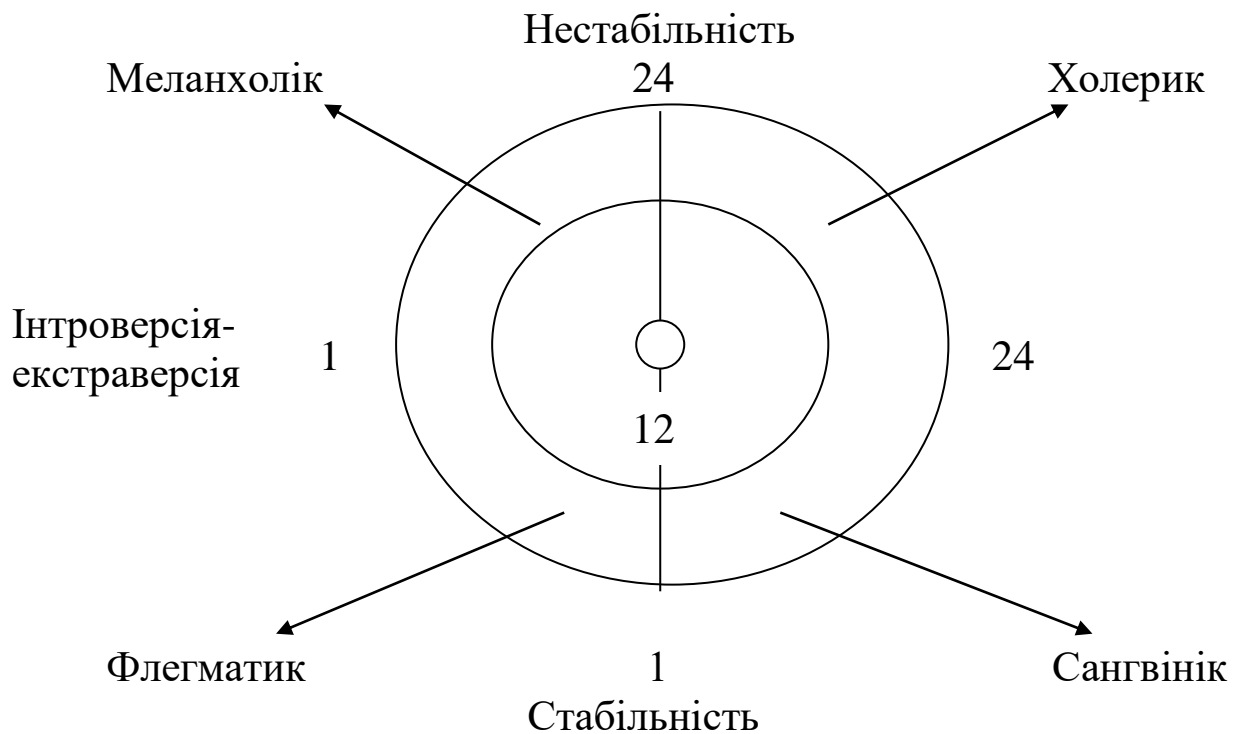
Відповіді “Так”: 6, 24, 36.

Відповіді “Ні”: 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Середній бал: за шкалою інтро-екстраверсії: 11 – 12, за шкалою нейротизму: 12 – 13

Співвідношення типу темпераменту зі шкалами опитувальника можна побачити на колі тесту Айзенка.

Коло тесту Айзенка

Співвідношення темпераменту та шкал опитувальника на Колі Айзенка здійснюється за допомогою системи координат. Загальна кількість балів за шкалою інтро-екстраверсії відкладається на горизонтальному діаметрі, а число балів за шкалою нейротизму – на вертикальному. Максимально можлива кількість балів із кожної шкали не повинна перевищувати 24.

Тема 5. ЗДІБНОСТІ

Поняття про здібності

Однією із суттєвих рис людської особистості є її здібності. Це стійкі властивості, що виявляються в її навчальній, виробничій та іншій діяльності і є необхідною умовою її успіху.

Суть поняття здібності зводиться до:

1. якісних характеристик здібностей, до яких належать компенсація та гіперкомпенсація;
2. кількісних характеристик здібностей:

$$I - (\text{коефіцієнт розумового розвитку}) = \frac{\text{розумовий вік} \times 100}{\text{хронологічний вік}}$$

3. структурних характеристиках здібностей: загальних і спеціальних здібностей, типологічних особливостей особистості, таланту;

4. антропологічних характеристик здібностей: особливостей розвитку задатків як природних передумов здібностей (здібності і спадковість);

5. розуміння можливостей формування здібностей: залежність від навчання та інтересів.

Історична і суспільна обумовленість здібностей людини

Характеризуючи здібності людини, ми судимо про неї з погляду тих вимог, які ставить до неї навчальна, виробнича, наукова та інша діяльність, оцінюємо її як активного діяча, творця матеріальних і духовних цінностей.

З іншого боку, як визначає К.К.Платонов у своїй роботі “Структура та розвиток особистості”, основною мотивацією сфери є здібності. І чим чіткіше вони пов’язані з досягненням мети певної діяльності, тим успішніше виявляються в ній.

Кожна здібність людини є складною її властивістю. Це внутрішня можливість людини вміти справитися з тими вимогами, які потребує певна діяльність. Така здібність спирається на низку інших властивостей людини. До них треба, насамперед, віднести її життєвий досвід, надбані нею знання, вміння і навички. Чим багатший життєвий досвід, тим успішніше людина справляється з завданням своєї діяльності.

Озброєна науковими знаннями людина ширше і глибше

усвідомлює завдання, які суспільство висуває перед нею.

Не зважаючи на те, що генетичні фактори відігравали значну роль протягом усієї історії людства, близько 2 млн. років, однак культурний його розвиток, як зазначають вчені, практично не пов'язаний з генетичними змінами.

Упродовж історії людства існувало багато цивілізацій, які характеризували різний рівень їхнього культурного розвитку. При цьому багато даних свідчать про те, що корінні відмінності у культурі можуть відбуватися протягом життя навіть одного покоління.

Звідки походить теорія Коперника? Виявляється, вона була добре відомою ще за два тисячоліття до його народження. Єгипетські жреці, що створювали у своїх пірамідах різноманітні цікаві устрої, вже чудово знали, в якому порядку йдуть планети, і те, як вони обертаються навколо Сонця. У Стародавньому Римі, у храмі Вести, у 700 р. до н. е. існував планетарій, у центрі якого розміщувався вогонь, що символізував Сонце, а навколо нього ручним способом переносили планети.

Єгиптянам була відома і теорія Ньютона. Це визнавав і сам учений. У його неопублікованих роботах з алхімії та теології є згадки про те, що ним було лише відтворено докази єгиптян щодо походження світів. У Олександрійському музеї зберігалася книга, де було про це записано. Однак, народними повстанцями її було спалено разом з багатьма іншими томами наукових книжок. Так знищувалися знання древніх цивілізацій, які згодом довелося повторно відкривати.

Єгипетська наука була дуже могутньою. Там з'явилися цифри, алфавіт, геометрія, астрономія... До речі, єгиптяни визначили радіус земної кулі. Помилка складала менше одного відсотку!

Уся грецька наука – Євклід, Піфагор та інші – це лише “зліпок” науки Єгипту. Грек Піфагор більше десяти років перебував у Єгипті і там усього навчився. Єгипетські жреці тримали в таємниці наукові знання. Це було пов'язано з теологією та секретами пірамід. Однак, Піфагора не стримували певні зобов'язання, і, повернувшись до Греції, він оприлюднив відкриття єгиптян. Далі – музика. Гама, співзвучність, октава – все це Орфей переніс з Єгипту до Греції.

Дані про нескінченно різноманітні продукти багатьох культур свідчать про існування універсальних операцій людського розуму.

різними стратегіями, за допомогою яких людина раціонально осягає природу. Обидві стратегії спрямовані на отримання об'єктивних знань про світ, обидві упорядковують, класифікують і систематизують інформацію, обидві створюють логічно послідовні системи.

Основна відмінність між ними полягає в тому, який в мисленні використовується матеріал. Приміром, примітивні системи класифікації базуються на безпосередньо відчутних якостях об'єктів, тих, що можна побачити. Сучасна наука спирається на властивості, що витікають з необхідних стосунків, які належать до структури об'єктів і підлягають класифікації. Наприклад, продавець класифікує фрукти і овочі інакше, ніж ботанік.

Вивчення проблем навчання і виховання обдарованості, дослідження історичної і суспільної обумовленості здібностей є досить складним і неоднозначним завданням. Визначення можливих шляхів розвитку цивілізацій, процесів, що впливають на темпи зростання інтелектуального рівня людини, на сьогоднішній день залишаються дискусійними питаннями.

Як пише О.Воїн, після теракту в Америці всі говорили про конфлікт цивілізацій, про необхідність діалогу між цивілізаціями та ін. При цьому визначились цивілізації на зразок слов'янської, африканської і навіть циганської. Але такий підхід, як зазначає автор, приховує справжню картину. Поділ на цивілізації не в історії, а в сучасній дійсності є досить умовним. У деякому розумінні, причому в дуже важливому, сьогодні усе людство – це одна цивілізація. Якщо терористи, що здійснювали теракт в Америці, були зовсім іншої цивілізації, ніж Америка, то невже могли б вони скористатися типовими досягненнями саме західної цивілізації, на зразок боїнгів чи хакерської атаки на центри управління польотами? Увесь світ, усі країни і народи втягнені сьогодні в процес технологічної, інформаційної та інших революцій, хоч різною мірою.

Як зазначає вчений Г.С.Костюк, здібна – це та людина, яка може розв'язувати і розв'язує нові навчальні, практичні та інші завдання, а особливо та, яка знає і володіє засобами, необхідними для їхнього розв'язання, технікою роботи в тій чи іншій галузі. Це доведено численними фактами з навчальної діяльності учнів, творчою працею вчених, винахідників, письменників,

композиторів, музикантів-виконавців і представників інших галузей діяльності.

Ось чому не можна розглядати здібності людини як властивості, що ніби існують незалежно від її знань, умінь і навичок.

Проте це не означає, що здібності людини зводяться до її знань, умінь і навичок. Дані спостережень у повсякденному житті говорять про те, що при однакових приблизно знаннях, уміннях і навичках люди розрізняються за своїми здібностями. Одна людина може менше знати і вміти за іншу людину в якій-небудь галузі діяльності, але здатна швидко набути потрібних знань, умінь і навіть різко випередити тих людей, що давно вже працюють у цій галузі.

Здібності і задатки

Психологія здібностей досліджує природу задатків людини, її талант, феномен обдарованості та геніальності. Однак у різних наукових джерелах не завжди чітко визначено їхнє співвідношення. Без сумніву, їх слід розглядати як відносно самостійні поняття, що кількісно та якісно відмінні та ієрархічно упорядковані.

В ієрархії цього комплексу на найнижчому рівні знаходяться **задатки**. *Природжені передумови до розвитку здібностей часто називають задатками.*

В англійській літературі найбільш часто їх називають *attitude* чи застосовується поняття *ability*. Німецькою мовою – *Anlagen* чи *Veranlagungen*, **які можна розуміти як спадково детерміновану основу, на якій можуть (чи не можуть) формуватися певні здібності чи талант.**

Здібності, можна сказати, переходять з галузі можливостей у галузь реальності і розуміються як якісний розвиток задатків на основі цілеспрямованого впливу певної діяльності (головним чином, під впливом мотивації). Діяльність є одним з вирішальних факторів подальшого позитивного розвитку будь-якої здібності чи таланту.

Талант розуміється як відносно цілеспрямований, однорідний комплекс виключно видатних здібностей.

Обдарованість (англійською мовою *gift* чи *endowment*, німецькою – *Begabungen*) є певним позитивним сполученням деяких специфічних задатків, які в свою чергу, через впливу багаточисельних факторів, проходять свій подальший складний

розвиток.

Задатки – обдарованість – здібності – таланти – відносно самостійні властивості особистості, кількісно і головним чином якісно відмінні. Здібності скоріше пов'язані із задатками, талант – з обдарованістю.

Розвиток кожної людини індивідуально залежить від генетичної бази (рівня задатків та обдарувань), умов виховання, середовища та властивостей особистості.

Уявлення про те, що такі складні психологічні особливості, як здібності, від яких залежить успішність набуття знань, умінь і навичок, можуть локально розміщуватися в окремих відділках мозку, відображували ранній етап розвитку фізіологічних і психологічних знань. Ці ідеї було усунуто в подальшому.

Сучасна фізіологія свідчить, що у корі мозку людини локалізуються різноманітні психічні функції. Якщо зважати на те, що людська мова є результатом складної взаємодії різних відділків мозку, то необґрунтованим буде таке твердження, що здібності людини, які пов'язані з розвитком її мови, можуть чітко локалізуватися лише в будь-якому одному відділку мозку.

Виявилася хибною і гіпотеза про залежність задатків від розміру мозку, його ваги. Мозок дорослої людини має в середньому вагу близько 1400 г. Приміром, мозок І.С.Тургенєва мав вагу 2012 г., мозок Д.Байрона – трохи менше – 1800 г. Аналогічні результати було отримано шляхом визначення ваги мозку інших видатних людей. Мозок відомого хіміка Ю.Лібніхта мав вагу 1362 г, письменника А. Франса – всього 1017 г. У подальшому було з'ясовано, що мозок найбільшої ваги було виявлено в людини, яка не лише не мала ніякої обдарованості, а навпаки – мала розумову відсталість.

Не підтвердилась і гіпотеза про те, що задатки людини визначаються кількістю звивин мозку.

З іншого боку, безперечним є той факт, що фізіологічною основою розвитку здібностей передусім є будова мозку людини, кори її великих півкуль, їхні функціональні можливості. Виходячи з аналізу характеристик, встановлених вченим Дж. Рензулі, біохімічна та електрична активність мозку у обдарованих дітей підвищена. Їхній мозок відрізняється не лише величезним “апетитом”, а ще й гігантською здібністю “переробляти” інтелектуальну їжу.

В епоху Відродження і Просвітництва особливого значення набувають ідеї, в основу яких покладено ідеалізацію людського розуму, самої людини. Ця ідеалізація згодом вступає в протиріччя з дійсністю, що в соціальній сфері особливо наочно виявилось у першій і другій світових війнах, у встановленні тоталітарних режимів фашистського і комуністичного толку, у сфері пізнання – у визначенні феноменів науки (особливо науки новітнього часу), що вступають у протиріччя з уявленнями класичного раціоналізму.

Сучасне цивілізоване суспільство неодноразово вдавалося до спроб створити ідеальну людину за допомогою впливу на генетичну спадщину нації. Особливо на те, що стосується її інтелектуальних здібностей.

Кінець 20-х рр. ХХ ст. У Росії розпочато грандіозний проект, в основу якого покладено ідею створення надлюдини.

1929 р. за підтримки наркома охорони здоров'я Миколи Семашка у Московському інституті мозку було вирішено відкрити “Пантеон мозку видатних людей”, в якому почала формуватися відома колекція мозку видатних людей: І.Сталіна, С.Кірова, А.Луначарського, В.Куйбишева, М.Калініна, Н.Крупської, В.Маяковського, А.Білого, Е.Багрицького, М.Горького, А.Барбюса, Л.Виготського, І.Павлова, І.Мічуріна, Д.Менделєєва, Л.Ландау та багатьох інших.

Відомий професор Григорій Поляков у 30-х рр. особливо активно займається психологічними дослідженнями природи геніальності таких видатних людей, як Едуард Багрицький, Андрій Бєлий, Володимир Маяковський. Вчений збирав спогади їхніх рідних і знайомих, досліджував їхні біографії, вивчав будову їхнього мозку. В записках професора Г.Полякова знаходимо: Едуард Багрицький “з третього класу вчився на одні “двійки”, був “вкінець зіпсованим хлопчиком”. Володимир Маяковський: “не вживав риби з кістками – не вистачало терпіння”, Андрій Бєлий – “розсіяний – плутався у поверхах будинку і кімнатах” та ін. У наукових дослідженнях Григорія Полякова так і залишилася нерозкритою таємниця природи геніальності цих видатних людей.

На поч. ХХ ст. у науковому світі поширюється нове вчення, відоме під назвою євгеніки. Це наука, побудована на прагненні вчених “стерилізувати людство” від патологічної спадщини шляхом цілої низки попереджувальних заходів, радикальних чи

профілактичних. В Америці євгенічна течія розвивається настільки радикально, що в практиці використовується навіть кастрація.

Приміром, 1921 р., тоді ще нікому не відома феміністка Маргарет Зінгер організувала Лігу контролю над народжуваністю. В основу роботи цієї організації було покладено ідеї англійського економіста Томаса Мальтуса, який виступав за боротьбу з перенаселенням Землі за допомогою пропаганди і виправдання доцільності війн, голоду, епідемій та врегулювання браків. Методи боротьби Мальтуса з “природним законом народонаселення” були визначені його сучасниками ще 200 років тому варварськими для цивілізованого суспільства. Однак, згодом, послідовники Томаса Мальтуса вигадують на основі його ідей свій “мирний план” боротьби з “зайвими людьми” без війн, епідемій, без фізичного насилля. Адже, на їхню думку, можна набагато легшим шляхом, хоч і набагато повільніше, позбавитися від “зайвого багажу”. Аборти, контрацепція, стерилізація. Ідеї, подібні ідеям Зінгер завжди активно підтримувалися товстосумами в США. Приміром, 1925 р. активним спонсором Ліги контролю над народжуваністю виступає фонд Рокфеллера.

1934 р. Маргарет Зінгер розробляє свій “оригінальний” проект закону контролю над зростанням загальної кількості дітей. У одній зі статей цього закону Зінгер визначає, що стерилізації повинні піддаватись особи, які можуть бути визначені Лігою як біологічно неповноцінні. Сама Зінгер до розумово відсталих відносила 70% американців. А що стосується негрів, євреїв та слов'ян, то, на її думку, вони взагалі належать до нижчих рас і розмножуватися не повинні.

Досить близький друг Маргарет Зінгер, Ернест Рудін, що згодом очолив гітлерівський проект генетичної стерилізації, опублікував свою статтю “Євгенічна стерилізація: злободенна потреба”, в якій дав рекомендації щодо “удосконалення” людської породи та вибраковки тих, що є безпородними.

Однак обережна Зінгер у роки Другої світової війни, щоб не було ніяких паралелей з фашистською Німеччиною, перейменувала свою Лігу контролю над народжуваністю на Асоціацію планування сім'ї, а згодом – у Міжнародну федерацію планування сім'ї (МФПС).

Російськими євгеніками на поч. ХХ ст. такі кардинальні заходи як кастрація не використовувались, однак принципи

профілактики людства від “поганої спадщини” з метою його оздоровлення наполегливо проповідувалися.

Як це не прикро, але пошуки евгеніками джерел геніальної обдарованості, вивчення генетики великих та обдарованих людей, що визначалося завданням створення високорозвиненої цивілізації за рахунок покращення генетичної спадщини людей, призвело до втрати вченими основної моральної цінності, такої, як право кожної людини на життя.

Починаючи з 20-х рр. ХХ ст., у США стає можливим відкриття абортаріїв на базі шкіл для чорношкірих. Водночас слов'янські народи обережніше ставилися до питань збереження генетичного та розумового потенціалу своїх країн. Приміром, постановою ЦВК та СНК СРСР від 27 червня 1936 р. було заборонено аборти, збільшувалася матеріальна допомога породіллям та впроваджувались інші заходи з метою охорони материнства та дитинства.

Психологічну експертизу, яку здійснювали вчені-евгеніки, було побудовано на вивченні генетики видатних людей. При цьому зовсім відкидалася можливість того, що обдарована, творча особистість може мати які-небудь патології. Такі, наприклад, як аномальні прояви психіки, асоціальну поведінку та ін.

На противагу цьому, у сер. 30-х рр. ХХ ст. в Росії виникає такий науковий напрямок, як *невропатологія, засновником якої виступив Г.В.Сєгалін*. Вчений виділяє творчу патологію в окрему галузь психопатології [18]. Результати дослідження автобіографій багатьох обдарованих та геніальних людей дозволили вченому зробити висновок про те, що у більшості з них досить виразно виявлялися патологічні риси характеру та поведінки.

Ці дані збереглися в *клінічному архіві “Геніальності й обдарованості”*, що присвячений питанням патології геніальної та обдарованої особистості, а також питанням патології творчості. Тут знаходимо обґрунтування необхідності *визначення нової галузі соціальної практики – психодіагностики соціальної орієнтації, що побудована на необхідності визначення придатності особистості до тієї чи іншої сфери професійної діяльності*. В.Г.Сєгалін зазначає, що державі і суспільству необхідно вивчити генетику і біологію творчої особистості, щоб знати, у яких надрах людства шукати цю “курську аномалію” і в яких соціальних прошарках необхідно шукати цю феноменальну силу, що має назву

обдарованість. Вчений застерігає від того, що втрата такої великої енергії може бути нищівною для цілої людської культури. Ще на поч. ХХ ст. В.Г.Сегалін звертає увагу наукового світу на те, як швидко поширюються течії, що несуть собою загрозу не лише для самого існування, але й можливості виявлення такої обдарованості в майбутньому.

І на сьогоднішній день впровадження грамотної демографічної політики в суспільстві вимагає зосередженості загальних зусиль вчених і політиків щодо забезпечення умов нормальної зміни поколінь, створення процвітання майбутнього країни. Духовно здорове суспільство не потребує створення надлюдини шляхом генетичних експериментів. Кожна нація має свій потенціал обдарованих та геніальних людей. Як стверджують експерти, що аналізували феномен обдарованості, *обдаровану людину визначає, перш за все, високий рівень раціонального використання власних здібностей та ресурсів.*

Природні можливості до розвитку здібностей характеризуються як загальнолюдськими, так і індивідуальними особливостями.

Індивідуальна своєрідність задатків кожної людини і є тим, що називається її обдарованістю. Кожна людина має певну обдарованість, тобто від природи вона наділена певними потенціями до розвитку своїх здібностей. Ці потенції бувають неоднаковими у різних людей. У житті вони визначають розвиток різних видів здібностей людини. Природні можливості необхідні для розвитку різнобічних здібностей людини.

Індивідуальні особливості у кожної людини виявляються в тому, якими темпами розвиваються її здібності, як швидко вона оволодіває знаннями і вміннями в тій чи іншій галузі діяльності і починає виявляти в ній власну творчість і оригінальність.

Задатки можуть сприяти розвитку здібностей щодо певної галузі діяльності (до музики, малювання та ін.). Одним із показників наявності природних даних, сприятливих для розвитку здібностей людей, є їхній ранній прояв. Однак час вияву і швидкість розвитку здібностей людини залежать від того, як складаються їхні життєві обставини, умови виховання і освіти.

Види здібностей

Здібності людей поділяються на види передусім за змістом та характером їхньої діяльності, в яких вони виявляються.

Відповідно до цього говорять про здібності до навчання, про наукові, технічні, конструкторські, організаційні, музичні, письменницькі, артистичні, спортивні здібності, про здібності до малювання, скульптури, танцю тощо.

Деякі з цих видів здібностей, в свою чергу, далі диференціюються на підвиди (напр., наукові: на здібності до математичних, фізичних, фізіологічних та інших наук; музичні – на композиторські, виконавчі тощо). Відповідно до загального характеру різних видів діяльності, здібності поділяються на фізичні, розумові, художні тощо.

Загальними називають здібності людини, що тією чи іншою мірою виявляються у всіх видах її діяльності. Такими є здібності до навчання, загальні розумові здібності людини, її здібності до праці. Вони спираються на загальні вміння, необхідні в кожній галузі діяльності, зокрема такі, як вміння усвідомлювати завдання, планувати і організовувати їхнє виконання, використовувати наявні в досвіді людини засоби для їхнього виконання тощо. Взагалі, здібна людина – це людина, якій легко дається засвоєння майже кожної діяльності.

Під спеціальними здібностями розуміють здібності, що виразно виявляються в окремих спеціальних галузях діяльності (наприклад, малярській, сценічній, музичній, спортивній тощо).

Життя П.Флоренського є яскравим прикладом того, як можуть у людини розвиватись її здібності у органічному поєднанні в різних видах діяльності. П.Флоренський відомий як філософ *срібної доби*, професор богослов'я, видатний фізик, хімік, музичний теоретик, спеціаліст, що свого часу очолював ГОЕЛРО.

Разом є люди, у яких видатні загальні здібності не поєднуються зі здібностями до спеціальних галузей діяльності (до музики, малювання). Приміром, відомий психолог І.П.Павлов не займався ні музикою, ні літературою, не вмів він також і малювати.

Індивідуальні відмінності в здібностях людей

Здібності є загальнолюдськими властивостями, що характерні всім людям. Разом з тим, у здібностях виявляється й індивідуальна своєрідність кожної людини, її індивідуальна неповторність.

Індивідуальні відмінності в здібностях людей виявляються в тому, до чого особливо здібна та чи інша людина і якою мірою виявляються в неї здібності. Іншими словами, вони полягають в якості і ступені розвитку здібностей кожної людини. У одних людей особливо виявляються здібності до технічної діяльності, у інших – до наукової, у третіх – до малювання, у четвертих – до музики тощо.

Важливу роль в індивідуальних відмінностях людських здібностей відіграє співвідношення двох сигнальних систем, яке характеризується відносною перевагою однієї з них. Залежно від цього, Павлов розрізняв специфічні людські типи вищої нервової діяльності, а саме: *художній тип*, що характеризується відносною перевагою першої сигнальної системи. Він схильний до конкретного, предметного мислення. Це люди, які жваво та яскраво сприймають оточуючий світ в образах, звуках, кольорах, дотиках та запахах. *Мислительний тип* – це коли переважає друга сигнальна система. Він має виявлену схильність до абстрактного, аналітико-синтетичного мислення. Це люди, які сприймають оточуюче не стільки у вигляді безпосередньо яскравих картин життя, скільки у формі словесних, узагальнених визначень, що мають свою логічну структуру. *Середній тип* характерний відносною врівноваженістю обох сигнальних систем. Відносне переважання тієї чи іншої системи не виключає високого розвитку обох сигнальних систем і не перешкоджає розвитку різноманітних здібностей особистості.

Видатні здібності в одній чи кількох галузях діяльності називають талантами, а людей, яким властиві такі здібності – талановитими.

Співвідношення здібностей людини обумовлено не лише фізіологічно. Інтереси, потреби, рівень розвитку мотиваційної сфери особистості безумовно також впливає на розвиток її здібностей.

Вчений Б.І.Додонов зазначає, що типологічна своєрідність особистості та її всебічний розвиток виступають у тісній єдності один з одним.

Досить цікавим є дослідження вченого ***Б.І.Додонова, присвячене вивченню феномена “проникнення”***. Вчений звертає увагу на те, що славнозвісна дискусія між *фізиками* та *ліриками* зайшла в глухий кут саме тому, що всі її учасники імпліцитно виходили з ідеї витіснення гностичних чи естетичних орієнтацій або

їхнього урівноваження.

Насправді, гностична орієнтація *фізика* визначається не тим, чи є він відчуженим чи не відчуженим від мистецтва, а тим, наскільки він здатний проникнути у сферу естетики. І.П.Павлов засвідчує, що він ніколи не відчував тонів музики, не розумівся на малюванні і літературному мистецтві. Відомі й історії з життя вчених, які були обдаровані різнобічно. Б.І.Додонов наводить приклад уподобань Ейнштейна, який особливо любив літературу і музику. За його власним визнанням, художні твори, особливо романи Достоєвського, багато в чому сприяли виникненню в нього оригінальних фізичних ідей.

Типологічні особливості, як вважає Б.І.Додонов, виявляються через специфічну поведінку, світовідчуття, світосприйняття, здібності тощо.

Різноманітні орієнтації особистості знаходяться у постійній конкуренції одна з одною до того моменту, доки одна з них не виступить у ролі об'єднуючої, особливістю якої буде здібність не конфліктувати з іншими орієнтаціями, вміння об'єднати їх навколо себе, проникнути в кожну з них, "згасити" їхню конкуренцію.

Таким чином, необхідно виховувати і закріплювати основні інтереси особистості на основі розвитку провідних здібностей з подальшим перетворенням їх на той важіль, за допомогою якого особистість піднімається все вище й вище у своєму розвитку.

Поняття обдарованості та геніальності

Пошук та розвиток талантів є найважливішою суспільною потребою, адже від кваліфікованої турботи про таланти значною мірою залежить розвиток усього суспільства.

Різноманітні види суспільної діяльності вимагають, щоб їх виконували люди з високо розвинутими і диференційованими здібностями.

Вчений С.Л.Рубінштейн пов'язує поняття обдарованості з тим, що особистість реалізує свої внутрішні здібності на більш високому рівні.

Український вчений Г.С.Костюк зазначав, що кожна людина має певну обдарованість. Але слово обдарований розглядається як

характеристика індивідів, які позитивно різняться своїми задатками, особливо сприятливими для їхнього прискореного розвитку.

Неоднозначність у підходах до характеристики та визначення цих понять ми знаходимо, зокрема, у працях відомого *російського вченого В.М.Теплова*, який розглядає обдарування як якісно своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить досягнення успіху в певній діяльності. Зокрема, розглядаючи музичну обдарованість, він вказував, що це – багатогранне поняття, що визначає не лише комплекс музичних здібностей, а й силу багатства та ініціативність зорової й слухової уяви, велику увагу до навколишнього оточення, творче мислення, працелюбність тощо.

Г.С.Костюк в основу обдарованості покладав задатки. На відміну від його концепції, Теплов розглядав обдарованість як своєрідне поєднання здібностей людини, розвиток яких можливий лише шляхом цілеспрямованого впливу.

Обдарованість – це наявність у людини певних потенцій від народження. Нерідко доводиться чути: “Обдарована людина – обдарована всебічно”. У спеціалізованих школах з поглибленим вивченням предметів навчається переважно обдарована, талановита молодь. Коло інтересів обдарованих учнів, як правило, є досить широким. Різнобічна векторна спрямованість інтересів кожного учня пояснюється можливістю проникнення школярів у різні сфери людської діяльності. Наприклад, учні, що навчаються у фізико-математичних школах, виявляють досить широке коло художніх інтересів. Це пояснюється їх яскравими музичними, поетичними, літературними та іншими талантами, що супроводжуються критично-теоретичним мисленням щодо оцінки художніх творів. Таким чином учні можуть мати творчі досягнення досить високого рівня не лише в сфері природничо-наукових знань, але й у художній сфері.

Видатний психолог Г.С.Виготський розкриває зміст поняття “обдарованість” з позицій лінгвістичного підходу. Він зазначає, що поняття *інтелектуальність* у французькій, англійській та латинській мовах та в міжнародному психологічному лексиконі використовуються у значенні *інтелектуальна обдарованість*.

Властивості особистості можуть бути “наявними” (відрізнятися високою гнучкістю), потенційними (прихованими) чи актуальними (реалізованими). У процесі розвитку особистості розширюється сфера власної діяльності

та її ефективність.

Відомий російський композитор П.І.Чайковський писав, що натхнення – це такий гість, який не любить відвідувати ледачих, і з'являється до того, хто його кличе.

Таким чином, ми розглядаємо **обдарованість як систему психодинамічних характеристик особистості, що виявляються у випереджаючому розвитку якостей і властивостей індивіда та у сформованій стійкій спрямованості до творчої діяльності.**

Комітетом з освіти США (1972 р.) було визначено, що обдарованими чи талановитими дітьми можна назвати тих, які, за оцінкою досвідчених спеціалістів, в міру видатних здібностей, демонструють високі досягнення.

Перспективи таких дітей визначаються на основі визначення рівня їхніх досягнень чи потенційними можливостями в одній чи кількох сферах:

- інтелектуальній;
- академічних досягнень;
- творчого чи продуктивного мислення;
- спілкування і лідерства;
- художній діяльності;
- сфері руху.

Найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляються в творчій діяльності, результати якої мають історичне значення в житті суспільства, в розвитку науки, літератури і мистецтва, називають **геніальністю**.

Проблема творчих здібностей

Індивідуальні особливості кожної людини можуть виявлятися через їхню власну творчість і оригінальність.

Можна визначити декілька рівнів щодо можливостей розвитку творчих здібностей людини:

Низький. Про це свідчить якість виконаної роботи. Оціночне судження автора не розвинене.

Емоційно-почуттєвий. Творче осмислення знаходиться на рівні *подобається – не подобається*. Орієнтація на певних героїв, робота за зразками досить низького рівня, орієнтація на творчість окремих художників, композиторів, виконавців.

Активно-творчий. Спостерігається досить яскраве тяжіння до самопізнання, саморозвитку. Це виявляється у творчих досягненнях, активній творчості, імпровізації, виконавській

діяльності, творчому смаку, оригінальності і неповторності.

Критично-теоретичний. Виявлена активна позиція *критика-теоретика*, що забезпечується глибокими знаннями з теорії предмета, набутими навичками оцінки змісту і форми твору, спрямуванням на дослідницьку роботу.

Індивідуальні особливості кожної людини можуть виявлятися через її власну творчість та оригінальність.

Синетика визначає творчий процес як розумову діяльність у постановці і вирішенні проблемних ситуацій, де результатом є художні і технічні винаходи.

Слово *синетика* утворено від грецького кореня. Воно означає поєднання різноманітних елементів. Теорія синетики застосовується в об'єднанні індивідів у групу, яка висуває проблему і вирішує її. Це теорія свідомого використання підсвідомих психологічних механізмів, що присутні в людській творчій діяльності.

Синетичний процес включає, по-перше, – перетворення невідомого на відоме і, по-друге, – перетворення відомого на невідоме. При цьому синетика виділяє чотири механізми для перетворення відомого на невідоме, кожний з яких має метаморфічний характер: особиста аналогія; пряма аналогія; символічна аналогія; аналогія уяви (фантазія).

Питання відбору талантів та створення умов для їхнього подальшого систематичного виховання і розвитку на сьогоднішній день стало актуальною проблемою у всіх розвинутих країнах. Останнім часом у всьому світі особливо підвищився інтерес до талановитої молоді. Збільшилася кількість робіт, як в теорії, так і в практиці, щодо розробки питань, пов'язаних з психологією здібностей людини. Увесь цей величезний внесок, звичайно, потребує свого узагальнення, особливо що стосується психології слов'янських народів.

Обдарованість ми розглядаємо як систему психодинамічних характеристик особистості, що виявляється у випереджаючому розвитку якостей і властивостей індивіда та у оформлюваній чіткій спрямованості до творчої діяльності.

Найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляються в творчій діяльності, результати якої мають історичне значення в житті суспільства, в розвитку науки, літератури і мистецтва, називають *геніальністю*.

Поняття *талант* також виявляє нову, більш високу якість здібностей. Мається на увазі скоріше за все обумовлена ендогенним способом структура, що актуально виявляється у специфічних здібностях до певної конкретної діяльності, коли знання і вміння досягають високого рівня. Тому, якщо обдарованість – це виключно сприятлива структура уроджених задатків спеціального характеру, то талант – це конкретна, виключно сприятлива структура спеціальних здібностей, пов'язаних з високою ефективністю дії.

Без сумніву, важливе значення має визначення співвідношення обдарованості і таланту. В першу чергу, це обумовлено тим, що обдарованість – предмет біологічного дослідження, а талант – в основному предмет психологічного дослідження. У всіх попередніх висновках ми виходили виключно з психологічного аналізу суспільно-історичних умов розвитку здібностей і таланту людини.

Досліджуючи проблеми структури уроджених задатків, вчені слов'янських країн лише підтвердили думку, що вона залишається прихованою. Задатки та обдарованість – сукупність того, що в індивіді уявляє собою загальну, багатоманітну, пластичну систему, яка мало піддається дослідженню доступними психологічними діагностичними методами.

Талант має певну структуру, яка дозволяє виявити високі досягнення у новій діяльності. Дійсно розвинутий талант загалом виявляється лише в діяльності, що відбувається з максимальними зусиллями та у складних умовах.

Результати діяльності талантів збагачують будь-яку галузь новими знаннями, дають більш ефективно вирішення проблеми і т. ін. Взагалі, вкладання грошей в таланти завжди вважалось однією з найбільш прибуткових сфер вкладання капіталів країни.

Творчість відіграє незмінну роль у генезисі та формуванні таланту, основою якого є обдарованість. Однак, спираючись на думку Альберта Ейнштейна, Нобелівського лауреата з фізики про те, що людство знає приблизно менше одного відсотка від загальних знань, слід враховувати той фактор, що визначати якісні характеристики таланту, а особливо геніальності не завжди взагалі видається можливим. Адже динаміка розвитку геніальної особистості може випереджати не одне покоління її сучасників. Можливо лише зазначити, що якщо обдарованість виступає позитивним

сполученням задатків, то талант утворюється шляхом відбору і структурування особливо видатних здібностей. І тому вирішальний вплив у цьому процесі знову ж відіграє практика і людська діяльність взагалі.

Якщо Ви прагнете пізнати, чи можете Ви стати вдалим бізнесменом, то Вам пропонується наступний тест.

Тест “Задатки бізнесмена” (ділової людини)

У кожному запитанні три варіанта відповіді, оберіть один з них:

1. Яким способом найлегше заробити гроші?

- а) багато працювати, бути добре інформованим, ризикувати, і, звичайно ж, вкладати гроші, що Ви маєте, в справу;*
- б) мати надію на спадщину „дядька”, спробувати фортуна в лотерею;*
- в) поступово робити кар’єру, проходячи усіма ступенями зростання, включаючи керівну, чи зайнятися політикою.*

2. Який персонаж Уолта Діснея викликає у Вас найбільшу посмішку:

- а) Дональд Дак;*
- б) Густав Ганс;*
- в) Догоберт Дак.*

3. Який розмір прибутку може, на Вашу думку, побудити найбагатших людей світу вкласти угоду:

- а) від півмільйона до мільйона доларів;*
- б) до десяти мільйонів доларів;*
- в) десять мільйонів і вище.*

4. З якими висловлюваннями Ви згодні:

- а) чим більше грошей, тим більше задоволення;*
- б) гроші означають владу;*
- в) гроші викликають багато заздрощів.*

5. Чи відома Вам так звана гра “Листи”? Ви вкладаєте в конверт невелику суму, шукаєте жертву, яка також сплачує, і, зрештою, Ваше капіталовкладення повертається до Вас у великому розмірі. Ваші дії:

- а) не брати участі;*

- б) брати участь і заробити водночас;*
- в) бути ініціатором гри.*

6. Чи надаєте Ви значення тому, щоб про Вас згадували у розділі “Світське життя” у різноманітних газетах:

- а) я був би дуже задоволений;*
- б) ні;*
- в) про мене і так часто пишуть.*

7. Якими способами можна виграти на загонах:

- а) ризикувати високими ставками;*
- б) економити гроші, обмежуючись лише присутністю на загонах;*
- в) купити коня переможця.*

8. Хто, на вашу думку, має найбільший шанс швидко і надійно стати багатієм:

- а) режисер, актор, письменник, художник, спортсмен-рекордсмен;*
- б) адвокат, лікар, маклер, політик;*
- в) глава фірми, видавець.*

9. Як Ви ставитеся до бізнесу, спілкуючись з приятелями:

- а) я готовий позичати своїм приятелям гроші. Коли-небудь і вони мені позичать;*
- б) гроші і дружба несумісні;*
- в) я готовий брати позички в друзів, але не позичати іншим.*

10. Будьте відвертими: якщо б Вам вдалося стати мільйонером, чи насолоджувалися б Ви цим відчуттям:

- а) звичайно, я б насолоджувався цим;*
- б) я б не демонстрував свою насолоду всім тим, хто мені не довіряв чи дивився на мене зверхньо;*
- в) ні.*

11. Куди б ви вклали свої мільйони:

- а) в нерухомість, майно, зібрання предметів мистецтва;*
- б) в акції й інші цінні папери;*
- в) я зроблю так, як вирішить моя дружина (чоловік).*

12. Якщо у Вас уже є пара мільйонів, чи будете Ви прагнути заробити додатково:

- а) не обов'язково дрібну суму, але від великої не відмовлюсь;*
- б) звичайно;*
- в) ні, мені й так вистачить.*

Підрахуйте набрані бали за трьома відповідями:

- 1-е питання – а) 6; б) 0; в) 3.*
- 2-е питання – а) 3; б) 0; в) 6*
- 3-є питання – а) 0; б) 3; в) 6.*
- 4-е питання – а) 6; б) 3; в) 0.*
- 5-е питання – а) 3; б) 0; в) 6.*
- 6-е питання – а) 0; б) 6; в) 3.*
- 7-е питання – а) 0; б) 3; в) 6.*
- 8-е питання – а) 0; б) 3; в) 6.*
- 9-е питання – а) 3; б) 6; в) 0.*
- 10-е питання – а) 6; б) 3; в) 0.*
- 11-е питання – а) 3; б) 6; в) 0.*
- 12-е питання – а) 3; б) 6; в) 0.*

Результати:

- 0-23 бали – відсутність задатків;*
- 24-48 балів – середній рівень задатків;*
- 49-72 бали – високий рівень задатків.*

Самостійна робота: *назвіть умови, які сприяють розвитку здібностей, наведіть приклади. Проаналізуйте різні точки зору на походження здібностей. Яку людину називають здібною, талановитою, геніальною? Які методи застосовуються для дослідження здібностей людей? Дайте їм психологічний аналіз. Як ви розумієте поняття “задатки” та “обдарованість”?*

Визначте ієрархію понять: задатки, талант, здібності, обдарованість, геніальність.

Визначте наступні якісні характеристики здібностей:

- а) можливість компенсації елементів здібностей, яких не вистачає;*
- б) динаміка здібностей.*

Поясніть можливості виявлення кількісних характеристик здібностей за допомогою використання тестів. За яким напрямками можлива діагностика здібностей?

Семінар
Тема 6. Сучасні освітянські технології

План

1. Застосування інноваційних педагогічних технологій як чинник підготовки конкурентоспроможних фахівців.
2. Технології проблемного, програмованого, модульного, продуктивного й інтерактивного навчання.
3. Поняття ігрового проектування, ділових ігор, педагогічного тренінгу, брейнстормінгу, кейс-стаді, круглого столу, сократичних семінарів, модерації.
4. Перспективи впровадження сучасних освітянських технологій у навчальний процес ВНЗ України.

Семінар
Тема 7. Історія розвитку розвиваючого та особистісно орієнтованого навчання. Диференціація та інтеграція навчання

План

1. Теорія розвиваючого навчання.
2. Історія розвитку особистісно-орієнтованого навчання.
3. Сучасні теоретичні концепції особистісно-орієнтованого навчання.
4. Індивідуалізація навчання в досвіді педагогів-новаторів та школах нових структур.